

Kórodi Márta¹ – Horváth Pál²

A ZÖLD ÖTVEN ÁRNYALATA – AVAGY A SZÁLLÁSHELYSZOLGÁLTATÁS KÖRNYEZETVÉDELMI ÖSSZEFÜGGÉSEI³

E. L. James ausztrál író bestsellerré vált könyvéből kölcsönözve a cím első részét – remélve, hogy a környezettudatos szállodai kezdeményezések is hasonló sikert aratnak – a szekunder kutatáson alapuló összefoglaló a szállodaipar és a környezetvédelem ellentmondásaira, problémáira és a fenntarthatóság iránti elkötelezettségre helyezi a hangsúlyt. Bemutat több intézkedést, megoldást, technikát, rendszert a szállodai környezetvédelmi stratégiára és operatív megvalósításukra vonatkozóan. A Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége által meghirdetett, díjazott pályázatok, vagy az önálló kezdeményezésen alapuló, de bevált rendszereket adaptáló környezettudatos technológiák végül ötven pontban kerülnek összefoglalásra bizonyítva az árnyalatokkal a tevékenység fenntarthatóvá tételének sokféleségét, a szállodák „zölddé válásának” többutas lehetőségét. Feltárja a környezettudatosság motivációit, a környezeti fenntarthatóság elvének figyelembe vételével folytatott működés különböző időtávra vonatkoztatott előnyeit és kockázatait.

FIFTY SHADES OF GREEN – OR THE ENVIRONMENTAL CONTEXT OF ACCOMMODATION SERVICES

The first part of article's title was borrowed from E. L. James, Australian writer's The Fifty Shades... bestseller book series – hoping, that the green hotel initiatives will achieve similar success – this secondary research-based study focuses on the problems of contradiction between hotel industry and environment protection and on the commitment to sustainability. Several measures, solutions and techniques will be presented concerning to the environmental strategy of hotels and their operational implementation. There are summarized in fifty points the sustainable technologies adapted proven systems based on self-initiated or award-winning project of Hungarian Hotel Association. Diversity of possibilities of environment protection in hotels demonstrates the variety of ways for “green-becoming”. It reveals the motivations of environmental awareness, the benefits and risks of operation taking into account the principle of environmental sustainability for long-term.

BEVEZETÉS

A szállodákról általában nem állíthatjuk, hogy környezetbarátok, hiszen mindegyik terhet jelent a környezet számára. A magas színvonalú ellátás és a pazarlás egymás szinonimáiként jelenhetnek meg a szállodák esetében is. A rangosabb szálláshelyeken naponta cserélik a vendégek törülközőit, esetenként ágyneműit. A textilek mosása rengeteg vizet és energiát igényel, valamint jelentős mennyiségű szennyvizet termel. A vendégek a szappanok tömegét, s a reggelihez a lekvárt, a vaját, a mézet, a kávétejszínt stb. eldobható műanyag tégelyekben kapják, ezek és a fémdobozos üdítő és sörfogyasztás nagytömegű hulladékot jelent.

¹ PhD, főiskolai tanár, Szolnoki Főiskola, korodi@szolf.hu

² főiskolai tanársegéd, Szolnoki Főiskola, horvathp@szolf.hu

³ Lektorálta: Dr. Szabó Attila PhD, főiskolai docens, szaboattila@szolf.hu

A szállodai környezetvédelem, környezettudatosság és a környezeti fenntarthatóság tekintetében ellentmondásos szemlélet érvényesül a magyar szállodaipar irányításában. Egyrészt örvendetes, hogy töretlen és folyamatosan megújuló, fejlődő a „Zöld szálloda” mozgalom, különösen motivált független szállodák és szállodaláncok jelentős erőfeszítéseket tesznek a minősítésért. Ugyanakkor pedig a szállodás szakma mindhiába tekintett nagy várakozással a Magyar Szállodák és Éttermek Szövetségének „2007 – 2012 évekre vonatkozó helyzetértékelése és javaslatai a magyar szállodák válságból való kilábalására” dokumentum elé, abban sem trendként, sem intézkedésként nem merült fel a környezettudatosság gondolata. Az ellentmondás alapja valószínűsíthetően a gondolkodás időtávja, a gazdasági válság okozta problémák operatív, a környezeti problémák megoldásának pedig stratégiai jellege. Félő azonban, hogy a dokumentumban megjelenő értékesítés-központúság hangsúlya korlátozza a fejlődést a szállodai tevékenység környezettudatossága területén a rosszul értelmezett takarékoskodás miatt.

Az átlagos turista jellemzően „túlfogyaszt”, tehát mindenből a szükségesnél sokkal többet használ, mint a mindennapjai során. A luxus és a fényűzés, az elegáns kényelem az egyre ritkábban igénybe vehető hosszabb szabadságok megálmodott miliője, ami együttjár a túlfogyasztással, vagyis a szállodai tartózkodás és a negatív környezeti hatások között párhuzam is lehetne, ha a szállodák nem tennének semmit környezetükért. A fenntarthatósági szempontok figyelembe vételére azonban elsődlegesen mégsem a társadalmi és környezeti felelősségvállalás ösztönözte a szállodákat, hanem saját gazdasági érdekük, a költségcsökkentés a profitmaximalizálás miatt.

KÖRNYEZETTUDATOS SZÁLLÁSHELYSZOLGÁLTATÁS

A szolgáltató ágazatokról általában kialakult egy „tisza szektor” kép, ami azonban kétségeket vet fel. A szolgáltató szektor nem termel közvetlenül anyagi javakat, de sokszor használ fel különféle nyersanyagokat. A felhasznált, veszélyes, vagy toxikus anyagok környezeti hatása jelentős lehet, magas a víz és energiafogyasztás, valamint a hulladéktermelés. Környezeti felelőségének nagyobb részét a saját tevékenység közvetlen hatásán kívül a kapcsolattrendszeren keresztüli hatás adja. Olyan környezetmenedzsment technikát célszerű választania a szolgáltató vállalkozásoknak, amelyek esetében a környezettel való törődés beépül a vállalatról alkotott külső, belső képbe, internalizálódik a környezettudatos működés. Az ilyen környezetmenedzsment technikák sajátosságai közé tartozik, hogy rövid távon költségnövelő, de a pozitív image profitnövelő potenciált rejt. A káros környezeti hatások mérséklését, a kisebb környezetterhelést tűzi ki célul, előtérbe kerülnek a környezetvédelmi célú beruházások és annak vállalati haszon oldala. A környezeti fejlesztéseknek jellemzően vállalaton belüli akadályai is felmerülnek, ami adódhat a belső érintettek érdekellentéteiből.

A turisztikai szervezetek és a turizmusban dolgozók számára a környezettudatosság elkötelezettséget és felelősségvállalást jelent, potenciális üzleti haszna és a belőle származó, a turisták hasonló szemléletén alapuló versenyelőny még alig mérhető. A gazdasági környezet a az elhúzóvá válság miatt most kevésbé alkalmas a hosszútávú gondolkodásra, a fenntarthatósági szempontok figyelembe vételére, az azonban egyértelmű, hogy a környezettudatos szállodavezetésből, csökkentett fogyasztásból származó alacsonyabb költségek gazdasági előnyöket jelentenek a szállodáknak.

Zöld szálloda 2005–2014

A Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége 1995 óta, a környezettudatos működés aktív támogatójaként kétévenként kiírja a Zöld Szálloda pályázatot, ami alapján a Zöld szálloda díjat és a hozzá tartozó zöldellő fa védjegyet 2013-tól már 3 évre lehet elnyerni. A lassan nagykorúvá serdült kezdeményezés kezdetben meghatározott fogalmai és kritériumai fokozatosan gyarapodtak. Két irányadó rendszerhez igazodnak a témakörök, egyrészt az ökövédjegyek követelményeihez, másrészt a mértékadó nemzetközi szállodaláncok környezetvédelmi, különösen az energiahatékonysági, víz- és szennyvízgyazdálkodási, hulladékkezelési politikáikhoz. A környezettudatosság a stratégiai intézkedéseken túl az operatív, napi tevékenységekre is kiterjed, a beszerzésre, a tájékoztatásra, az érintettek bevonására a környezet iránti elkötelezettség hangsúlyozása érdekében. A szállodák szabadon választhatnak a kritériumok közül adottságaiknak és lehetőségeiknek függvényében. A pályázatban érintett területek az elkülönült környezeti irányítás meglétét, a beszerzéseket és a környezetvédelmi alapelveket és a kommunikációt érintik, alkalmanként mást-mást a középpontba állítva pl. a környezetvédelmi alapelv közül (Reduce-Reuse-Recycle-Report).

A klasszikus témák is megjelennek, az energiafelhasználás, a szilárd hulladék kezelése, a vízfelhasználás, a külső környezet. A helyzetfelmérés eldöntendő kérdésekből álló kérdőíveken alapul, az igen válaszok száma alapján képzett kategóriákhoz tartoznak intézkedések. Legalább a követelmények 50%-os teljesítése szükséges a védjegy megszerzéséhez. Ezeken kívül az idén először szükséges kiszámolni a szénlábnyomot is, melynek meghatározását egy szoftver segíti. Nemcsak a mutatót határozza meg a bevitt adatok alapján, hanem a környezeti terhelés csökkentésére megoldásokat is javasol. Az elmúlt öt pályázat tartalmi összefoglalóját és fejlődési, bővülési jelenségeit az 1. táblázat szemlélteti.

Szem-pontok	2005-06	2007-2008	2009-2010	2011-12	2013-14
Pályázati feltételek	MSZSZ tag	MSZSZ tag Az új pályázók teljes zöld programjukról nyújtanak tájékoztatást, a korábban is pályázók csak egyes pontok kérdéseit válaszolják meg, valamint a korábbihoz képest megvalósult konkrét eredményeket ismertetik	MSZSZ tag Az új pályázók teljes zöld programjukról nyújtanak tájékoztatást, a korábban is pályázók csak egyes pontok kérdéseit válaszolják meg, valamint a korábbihoz képest megvalósult konkrét eredményeket ismertetik	MSZSZ tag A „3R”(Reduce, Reuse, Recycle) alapelvek kiegészülnek a negyedik „R”-rel azaz a „Report”-tal Előny: kapcsolódás más környezetvédelmi programokhoz	MSZÉS tag, HSU minősített Nyilatkozik, hogy a szállodákra vonatkozó k.védelmi törvényeket ismeri és betartja, a k.védelmi hatóságok felé az éves bevallásokat beadja, k.védelmi szabályzata van
Pályázati tartalom	leírás és intézkedések 7 terület alapján [bemutakozás (5), külső környezet (3) energiafelhasználás (8), szilárd hulladék kezelése (csak azoknál, ahol a településen lehetőség van a szelektív hulladékgyűjtésre) (5), vízfelhasználás (7), Beszerzések (6), információ továbbítása, vendégtájékoztatás (5)]	leírás és intézkedések 8 terület alapján [beszerzések (5), a vendégek AKTÍV bevonása a „4R” tükrében (7), az innovációs járulék felhasználása az energia- és hulladékgazdálkodás terén (1), energiafelhasználás (8), szilárd hulladék kezelése (csak azoknál, ahol a településen lehetőség van a szelektív hulladékgyűjtésre) (6), vízfelhasználás (6), külső környezet (3)]	leírás és intézkedések 8 terület alapján [külső környezet (1), energia felhasználás (11), szilárd hulladékkezelés (5), vízfelhasználás (7- 2008 a vizek éve volt, ezért jelent meg hangsúlyosan a szempont), beszerzések (5), információk (7)] - alapján	leírás és intézkedések a 9 terület alapján [emberi elkötelezettség (10), külső környezet (2), energia felhasználás (11), szilárd hulladékkezelés (5), vízfelhasználás (5), beszerzések (7), zöld iroda (1), ózonzóréteg védelme (2), biodiverzitás védelme (3)]- alapján, külön a termál és gyógyszállodákra 4 kérdés az Egészségturizmus éve program miatt	a szálloda alapvető környezetvédelmi céljainak meghatározása + kitöltött, előre kiadott kérdőív (8 terület alapján, kikerült a külső kép és a biodiverzitás, vissza bekerült a tájékoztatás)
Minősítési jellemzők	Milyen környezetvédelmi változtatásokkal készül fel az Európai Unió csatlakozására? A jogszabályoknak megfelelően eddig mit tett, mit tervez, mi az, ami folyamatban van? (HACCP, hulladékgazdálkodási terv stb.)	Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk alkalmából nagyon fontos, hogy megfeleljünk az "eco-label" ökológiai kritériumainak a szállodai szolgáltatás területén. A benyújtott pályázati anyagok elbírálásánál nagy hangsúlyt fektet a zsűri e kritériumok teljesítésére	A rendszeresen pályázók hosszabb időre is megkaphatják a „Zöld Szálloda” címet	Kategóriák:külföldi és hazai szállodalán-cok tagszállodái, független szállodák	minimum18 kötelező pont megszerzése
Aktualitás	Szállodalánchoz tartozó szállodák és a független szállodák együttműködése, összefogása a környezetvédelmi munkában.	EU Eco-label követelményeinek megjelenése Vendégek bevonására törekvés	A vendégek és a szálloda környezetében élő lakosság aktív bevonása a szállodák környezetvédelmi tevékenysége, programja kapcsán	Az innovációs járulék terhére végzett környezetvédelemmel kapcsolatos kutatások és fejlesztések bemutatása	Ökolábnyom és szénlábnyom meghatározása

1.táblázat Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége Környezetvédelmi Pályázatai 2005-2014

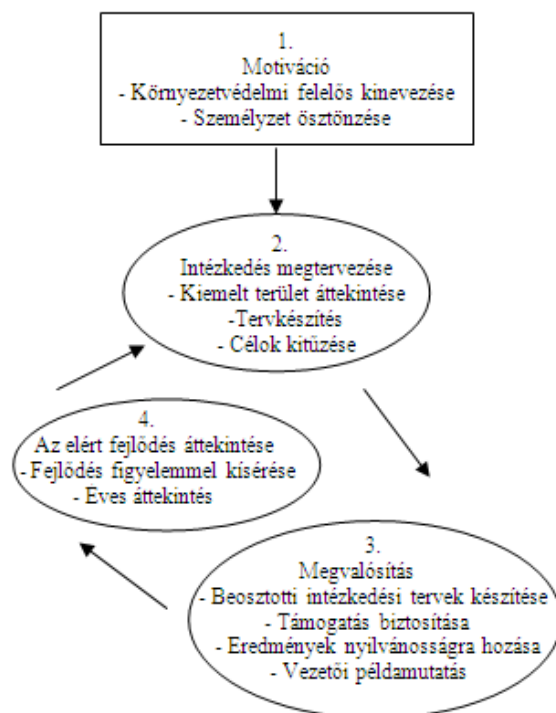
Forrás: saját összeállítás

„Ne Zavarj!” – út a zöldülés felé

Nemzetközileg elismert, a szállodák környezettudatosságának alapjait adó szállodai programok közé tartozik a „Ne zavarj” környezetvédelmi programcsomag, amely a mindennapi tevékenység környezettudatossá alakításához nyújt iránymutatást. A Nemzetközi Szálloda- és Éttermi Szövetség (IHRA), a Nemzetközi Szállodák Környezetvédelmi Kezdeményezése

(IHEI), és az ENSZ Környezetvédelmi Programja (UNEP) állította össze a 6 egységből álló dokumentumot (Független Szállodák Környezetvédelmi Chartája; Érvek a környezettudatos szállodák létjogosultsága mellett; A programcsomag használati útmutatója; Állapotfelmérő „Zöld” egészségügyi kérdőívek; Segédanyag az intézkedések megszervezéséhez; Intézkedési területek formanyomtatványok, példák).

A program alkalmazásának előnye, hogy konkrét teendőket, feladatokat, a megvalósításhoz idő- és eszközszükségletet fogalmaz meg, mely alapján - hozzáigazítva egy szálloda adottságaihoz és lehetőségeihez - testreszabott környezetvédelmi program dolgozható ki.

1. ábra A szálloda környezettudatos üzemeltetéséhez szükséges tényezők

Forrás: Magyar Szállodaszövetség: „Ne zavarj” környezetvédelmi programcsomag szállodáknak című tanulmány, (17. oldal) 36

Tehát a környezettudatosra válás első lépéseinek egyike lehet a „Ne Zavarj!” programcsomag adaptálása. Ez három fő fejezeten keresztül valósul meg. Az első fejezet megfogalmazza, hogyan érdemes belevágni egy környezetbarát szálloda megvalósításába, mivel érdemes kezdeni. Segít meghatározni azokat a területeket, ahol a leginkább szükség van a környezetvédelmi intézkedésekre, illetve amely a legkedvezőbb az adott szálloda számára. Olyan egyszerű ötleteket mutat be, amelyek kipróbálását valamennyi dolgozó azonnal megkezdheti. A második fejezet az üzemeltetéssel foglalkozik, vagyis azzal, hogyan lehet bevezetni a programot. Kitér a szervezési tevékenységekre, amelyeket egy szállodának meg kell tennie ahhoz, hogy a környezetvédelmet a mindennapi munka részévé tegye. Majd meghatározza a szállodai környezetvédelmi intézkedések legfontosabb területeit kérdésekkel felmérve az állapotokat, negatív válasz esetén rávilágítva a teendőkre: energia, szilárd hulladék, víz, szennyezőanyag-kibocsátások és elfolyó szennyvizek, vállalkozók és beszállítók hatása, gazdasági kérdések. A harmadik rész tájékoztatói segédletként funkcionál. A fejezetek átfogják a szálloda környezettudatos üzemeltetéséhez szükséges tényezőket (1. ábra)

Ötven intézkedés a szállodai működés fenntarthatóvá tétele érdekében

Az intézkedések csoportosításában az öko-védjegy odaítélésnél használt kategóriákat alkalmaztuk.

- I. Elkötelezettség**
  - 1. önálló munkacsoport létrehozása a környezetvédelmi intézkedések nyomon követésére és továbbiak kezdeményezésére
  - 2. környezeti fenntarthatóság témájú dolgozói tréningek
  - 3. vendégtájékoztatás táblákkal, piktogramokkal figyelemfelhívás a tisztaságra, a lámpák lekapcsolására és a csapok elzárására, szobai bekészítés az „Óvja a környezetet” brossúra
  - 4. információ a textíliamosás káros következményeiről és a textíliacsere módjáról
  - 5. környezetvédelmi szervezeti tagság
- II. Külső környezet**
  - 6. természetet nem zavaró építészeti megoldások
  - 7. a közvetlen környezet tisztasága, takarítottság, szemetesek, virágok
  - 8. parkosítás, a park ápolása saját fűrt kútból automata öntözése
- III. Energiafelhasználás**
  - 9. napi, folyamatos ellenőrzés és elemzés, havi biztonságtechnikai bejárás, javítások, karbantartás
  - 10. klimatizálás esetén ablak, ajtó tartós nyitása esetén automatikus leállítás, a klimatizált helyiségben állítható hőfokszabályozó is van.
  - 11. napkollektoros, fénykollektoros, geotermikus rendszerek kiépítése
  - 12. hőtércép alapján intézkedések, hőszigetelés, hőszigetelő vakolattal felújítás
  - 13. energiatakarékos izzók, mozgásérzékelős világítás, időkapcsolók, alkonykapcsolók
  - 14. nyílászáró felújítás vagy csere
  - 15. épületfelügyeleti szoftver alkalmazása (időjárás- és hőmérséklet figyelő rendszer)
  - 16. a szobai klímát és fűtést is a kulcskártya működteti, ha nincs behelyezve a tartójába, a szobákban nincs a levegőbefúvás, nem működnek a minibár kivételével a berendezések.
  - 17. a szobaértékesítés sorrendje a tájolás és felfűthetőség szerint került kialakításra
  - 18. a szálloda falán található reklámfeliratok napdiódákkal működnek.

- IV. Szilárd hulladék kezelése**
19. fajtánként nyilvántartott (papírhulladékok, elhasznált elemek, elhasznált konyhai zsiradék és egyéb konyhai maradék, egyéb veszélyes hulladék, zöld hulladék, bútorok, berendezési tárgyak, leselejtezett eszközök, szállodai textíliák, elektromos- és elektronikai hulladék): nyomon követhető szelektív gyűjtés, elszállítás
  20. műanyag flakonok préselése
  21. lehetőség szerint e-mailben küldik el a visszaigazolást.
  22. ha a telefonos érdeklődők az árak és a szolgáltatások felől érdeklődnek, a szálloda internetes honlapját ajánlják, nem küldenek prospektust.
  23. amennyiben a vendég előleghszámláját érkezés napján is át tudja venni, nem postázzák ki, ezzel jelentős mennyiségű borítékot spórolnak meg.
  24. a szobanyitó plasztikkártyák vendégektől visszakapott papír kártyatartóit nem dobják ki, hanem visszahelyezik a szobához tartozó fiókba.
  25. a feleslegessé vált iratokat kivesszük a műanyag- és papírdossziékból, és azokat újból felhasználják.
  26. a kartondobozokat nem dobják ki, hanem tárolásra használják, illetve ezekben csomagolják a vendégek számára visszaküldendő „talált tárgyakat”.
  27. Zöldhulladék komposztálása
- V. Vízfelhasználás - szennyvíz**
28. napi rendszerességgel ellenőrzés, időközönként elemzés
  29. a konyhában, mosodában energia- és víztakarékos gépek üzemelnek
  30. a mosógépek teljes töltéssel működnek.
  31. a dolgozók részére oktatás, mely során a víztakarékossággal kapcsolatos praktikák is szóba kerülnek.
  32. a konyhán dolgozók lehetőség szerint nem hideg vízben engedik fel a fagyasztott termékeket.
  33. szennyvízkezelés a lefolyókba ürítés előtt
  34. a szobákban és a közös helyiségekben automata vízöblítésű WC-k vannak, a WC-öblítőknél kétgombos szabályozó rendszer használata,
  35. víztakarékos zuhanyrózsák, a mosdókagylók és pissoirok elektronikus mozgásérzékelőkkel való ellátása esetén és a vízcsapokba beszerelt perlátor, átfolyáskorlátozó
- VI. Zöld iroda**
36. minimális nyomtatás, elektronikus kommunikáció
  37. használt papírból belső jegyzetömbök
  38. irodai hulladék szelektív gyűjtése (papír, toner, festékpátron)
  39. szobanövények
- VII. Beszerzés**
40. a tisztító- és fertőtlenítőszeres beszállítójának környezetvédelem iránti elkötelezettsége a termék összetételét tekintve
  41. a kiürült kannákat, flakonokat, tubusokat, tégelyeket a legközelebbi szállítás alkalmával a partner visszaviszi, így azok újra felhasználhatóak lesznek
  42. kéztörölőpapírok, illetve az egyéb papírárak növekvő hányada visszaforgatott papír alapú
  43. bioélelmiszerek kínálata
  44. újrahasznosított vagy újrahasznosítható termékek vásárlása
  45. klóros fehérítőszeres és fehérített textíliák beszerzésének kerülése
  46. friss élelmiszerek beszerzése a tartósított rovására
  47. többszörösen csomagolt termékek beszerzésének kerülése
- VIII. Az**
48. freonmentes hűtőgépek, környezetbarát technológián alapuló

ózonréteg	tűzoltókészülékek
védelme és a bio-diverzitás	49. parkban lebomló növényvédő és gyomirtó szereket használnak, műtrágya használat kerülése
	50. évente legalább egy fa ültetése

A felsoroltak közül a hatékony energiagazdálkodás nemcsak környezetvédelmi tevékenység, hanem a szállodák legfontosabb költségcsökkentő eszköze. A közelmúltban tervezett és kivitelezett szállodákban, köszönhetően az új technológiáknak és szabványoknak az energiával való gazdálkodás egyszerűbb, automatizált és hatékony. A régebbi szállodák esetében szükségessé válhat a teljes körű felújítás, melynek tervezése során figyelembe kell venni a minimális energiafogyasztás elvének érvényesülését. Ma már elengedhetetlen feltétel egy számítógépes épület-felügyeleti rendszer kiépítése is, amely folyamatos információt szolgáltat az energiaelosztás hatékonyságáról és jelzi az esetleges hibákat, a megengedett határ túllépését, valamint vezérli a berendezések működését. Az energiahatékonyság kritikus pontja a közüzemi szolgáltatókkal megkötött szerződés, a szolgáltatók megválasztása, a megvásárolt energia-kontingensek pontos kalkulálása.

ÖSSZEFOGLALÁS

A környezetbarát üzemeltetést előnynek tekinthetjük a személyzet megnyerése, megtartása és motiválása esetén is, hiszen ez biztosan pozitív benyomást kelt egy leendő, vagy már ott dolgozó alkalmazottnál egyaránt. Ha a beosztottak azt látják, hogy a munkáltatóik úgy törődnek a környezet védelmével, hogy közben nem veszélyeztetik a gazdasági eredményességet, akkor úgy fogják érezni, hogy egy gondoskodó szervezet alkalmazásában állnak. Ez fokozhatja motiváltságukat, hűségüket és csapatmunkájuk hatékonyságát. Jobban dolgozik az az alkalmazott, akit érdekel a tevékenysége, érti az összefüggéseket, büszkeséget érez a munkahelye iránt, így örömet talál a munkájában. A környezet védelme, mint jellemző, nyilvánvalóan javítja a szálloda arculatát, amely akár hűségesebben visszatérő vendégeket is eredményezhet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] A hazai szállodaipar helyzetének értékelése 2007-2012. A Magyar Szállodák és Éttermek Szövetségének helyzetértékelése és javaslatai a magyar szállodák válságból való kilábalására. Budapest, 2012. október, 30.o.
- [2] MICHALKÓ G.: A fenntartható fejlődés ökoturisztikai aspektusai Magyarországon. Turizmus Bulletin, 2003/4. szám 13-21. o.
- [3] NÉMETH A.: Úttörő szállodák. Turizmus panoráma, VII. évfolyam 2007/2. szám (február). 43.o.
- [4] WAGNER Zs.: Járulékos nyereség. Turizmus Panoráma, 2006. július-augusztus, 69.o.
- [5] WAGNER Zs.: Szimpatikus szivattyú, Turizmus Panoráma, 2006. július-augusztus, 70.o.
- [6] NÉMETH A.: Takarékos alternatívák, Turizmus Panoráma, 2007. február, 42-43 o.
- [7] A „*Felelősségteljes Turista és Utazó*” kiadvány, a Turisztikai Világszervezet (UNWTO) <http://www.world-tourism.org/codeethics/eng.html>. Letöltés: 2012.10.20.
- [8] MALOMSOKI Sz.: Ökolábnymon : zöldszállodák városon kívül és belül, Turizmus Panoráma, 9.évf. 2009. Különszám, p. 14-15.
- [9] JÁRAY M.: Ne zavarj avagy Mit jelent a környezettudatosság, Vendéglátás, 47.évf. 2004. 7-8.sz., p. 6-7.
- [10] VAMOS É.: A kis lépések is sokat számítanak : szállodák környezetvédelmi beruházásai , Vendéglátás, 53.évf. 2010. 10.sz., p. 26, 28.
- [11] KÓSI K.- HERCZEG M.- HALÁSZ G.: Környezetvédelem a szolgáltatószektorban / . - , 2002. – Környezetvédelmi füzetek, 2002. április, 40 p
- [12] NÉMETH A.: *Napra forognak* [Zöldenergia a szállodában], Turizmus Panoráma VIII. évfolyam, 2008/11. szám, 58-59.o.